

Szóró Ilona: A tanítók szerepe az agráregyesületek életében, az 1940-es években

Bevezetés

A tanítói pálya az 1940-es években nem tartozott a jól fizetett, nagyobb presztízsű pedagógus pozíciók közé. A nagykiterjedésű agrárvidékeken, a kis falvakban vagy a tanyavilágban munkát vállaló tanítók komoly nehézségekkel néztek szembe mind a tanítás, mind a napi megélhetés, a kikapcsolódás vagy a művelődés tekintetében. A helyi társadalom részéről azonban rendszerint nagyobb bizalom, tisztelet vette körül őket, mint nagyvárosi kollégáikat. Ez ugyanakkor nagyobb kihívást is jelentett, nem csupán az iskolai feladatok ellátását, hanem a közösség életében való fokozottabb szerepvállalást. Ebben a tanítók elsősorban a helyi társadalmi egyesületeire támaszkodhattak. A vidék két kulturális intézménye, az iskola és a civil szervezet megfelelő együttműködés esetén nagymértékben segíthette a lakosságának összefogását, a közösségi élet kibontakozását, a művelődési lehetőségek bővítését.

Közösségszervezés

A 20. század közepén, a kisvárosokban, falvakban, a tanyavilágban a helyi lakosság megszervezése, a közművelődés és a felnőttképzés szervezése, és általában a társadalmi törekvések képviselője nagyrészt az ott működő olvasókörekre, gazdakörekre hárult. Ezek az alulról szerveződő, önerőre támaszkodó, az egyszerű gazdák, iparosok, mezőgazdasági munkások által létrehozott egyesületek komplex feladatot láttak el a helyi közösség életkörülményeinek javításában, kulturális igényeinek kielégítésében és fejlesztésében, a gazdaság, az érdekvédelem, a tájékozódás és ismeretbővítés terén való együttműködés megteremtésével és a szabadidő közös eltöltésének biztosításával. Mindennek sikeres megvalósításához azonban a szervezetek saját elkötelezett, vállalkozó szellemű és aktív tagjaikon kívül feltétlen szükségük volt az agrárvidékek „szellemi robotosai”, a tanítók hathatós közreműködésére. A szétszórt falvak, tanyák, puszták világában kevés volt az iskolázott ember, így elsősorban ők rendelkeztek azzal a műveltséggel, tudással és az erre épülő tekintéllyel, amely révén fontos szereplői lehettek a közösségi életnek, és jelentős támogatást tudtak nyújtani az egyesületek tevékenységéhez (Szathmáry 1947:542-546; Nagy 1975:381).

A tanítók egyébként is sokrétű feladatot végeztek, hiszen maguk az iskolák, az elemi képzésen túl, bizonyos mértékben a közösségi és kulturális élet helyi centrumaként szolgáltak. Teret adtak felnőttképző tanfolyamoknak, különböző rendezvényeknek, ünnepeknek, a diákok gyakran szerepeltek műsorral a települési eseményeken. A tanítókat sok helyen felkérték a művelődési tevékenység szervezésére, koordinálására, 1945 és 1948 között, a szabadművelődés korszakában, a kisvárosokban, falvakban, tanyaközpontokban kinevezett szabadművelődési ügyvezetők döntő többsége a tanítók és tanárok közül került ki. Ugyanakkor a tanítók eredményes munkája is sokban függött attól, hogy számíthatnak-e a helyi közösség támogatására, a társadalmi egyesületek együttműködésére. A szerény anyagi lehetőségek miatt a kisiskolák általában a civil szervezet segítségére szorultak. Az olvasókörök, gazdakörök tagsága sok helyen pénzzel, könyvekkel, tüzelővel, társadalmi munkával, és számos más formában patronálták a körzetük iskoláit, ahol a saját gyermekeik is tanultak. Mindennek révén, a legkisebb településeken is megtalálható két kulturális intézmény: az agráregyesület és az iskola között általában szoros kapcsolat alakult ki (Szarvas 1995:121; Pogány 2003:57).

A tanítók gyakran részt vettek a helyi olvasókörök, gazdakörök létrehozásában. Számos esetben a tanító segítségével került sor az egyesület megalapításának előkészítésére, az első gyűlés összehívására, amelyre nem egy alkalommal a helyi iskola épületében került sor. A hivatalos ügyekben kevésbé jártas parasztemberek a szervezeti struktúra és a működési szabályok kialakításában, illetve mindennek dokumentálásában szintén a tanító tanácsait és közreműködését kérték. Fontos feladat várt rájuk a körök belső életét, tevékenységét meghatározó alapszabályok összeállításában. Az alapszabály mindig a tagság értékrendjét, törekvését tükrözte, megfogalmazása során azonban figyelembe kellett venni bizonyos hivatalos előírásokat, hiszen az újonnan létesített társadalmi egyesületek működéséhez belügyminiszteri jóváhagyásra volt szükség. Ezért az alakuló egyesületek vezetősége sokszor a tanítót kérte fel a dokumentum megszerkesztésére. Megbeszéltek vele az elképzeléseiket, ő pedig megfelelő formába öntötte az alapszabályt (Katona S. 1988:101; Herczeg - Kruzslicz 2000:160).

A szervezetek a későbbiekben is gyakran fordultak a helyi pedagógusokhoz, hogy a legkülönbözőbb hivatalos szervekhez küldött jelentések, beadványok, kérvények összeállításában, megszövegezésében segítsenek. A tanítók felismerték a társadalmi egyesületek jelentős szerepét, és lehetőségeikhez képest igyekeztek támogatni azok tevékenységét. Még lobbiztak is azok érdekében, anyagi támogatást kértek a kulturális hatóságoktól az olvasókörök, gazdakörök székházainak felépítéséhez, szorgalmazták, hogy az egyesületeket nagyobb könyvtárral lássák el. Az együttműködés azonban visszafelé is érvényesült. Ha egy-egy peremkerület, határrész lakossága megnövekedett, gyakran a helyi társadalmi egyesület indított akciót új iskola létesítéséért, vagy az iskolaépület bővítéséért, esetleg egy újabb tanítói állás létesítéséért. Mivel, főként a kistelepüléseken az olvasókörök, gazdakörök jelentős közéleti tekintéllyel rendelkeztek fellépésük mindig nagyobb hangsúlyt adott az ilyen jellegű kezdeményezéseknek, és könnyebb volt meggyőzni a helyi vezetést a fejlesztés támogatására, mintha csupán a pedagógusok jelezték volna a problémát a szakigazgatási szerveknél (Koncz 2006:123-124, 130; Nagy 1975:381).

A kisebb településeken kevés volt a nagyobb létszám befogadására alkalmas terem, ahol az egyesületek a gyűléseiket és rendezvényeiket tarthatták. Erre elsősorban az iskola (vagy a kocsmá) volt megfelelő. Ezért számos olvasókör, gazdakör, amíg nem tudott saját székházat venni vagy építeni, az iskolában tartotta összejöveteleit. Az 1920-as évek Klebelsberg-féle nagy iskolaépítő programja keretében létrehozott mintegy 2000 tanyai, pusztai iskola egy részében külön egyesületi helyiség is épült a majdan ott működő civil szervezet vagy ifjúsági egyesület számára. Ez a megoldás egyúttal azt is jelentette, hogy a kulturális kormányzat a tanítóknak eleve szerepet szánt a helyi társadalmi egyesületek tevékenységének támogatásában (Rostás 1994:3;

Szakáts - Vid 2003:13-14, 18).

Az egyesületi székházak felépülését követően viszont gyakran már az olvasókörök és gazdakörök biztosítottak helyet az iskolai oktatás számára. A háborús károk vagy elemi csapások miatt megrongálódott iskolaépület helyreállításáig a tanítók igénybe vehették a körök székházait. Ugyancsak az egyesületi helyiségek felhasználásával tudtak sok helyen csoportbontást végezni, vagy speciális nevelési programot (pl. gyógypedagógiai képzést) indítani, az új iskola felépítéséig. A délelőtti folyó tanítás a jellemzően a délutáni, esti órákban zajló egyesületi életet nem akadályozta (Beck 1985:240; G. Tóth 1987:290).

A tanítók és az olvasókörök, gazdakörök között kialakult többnyire szoros és sokrétű kapcsolat ellenére nem volt általános jelenség, hogy a helyi pedagógus tagként belépjen az egyesületbe, illetve, hogy ott vezetőségi tisztséget vállaljon. A pedagógusokat rendszerint központilag helyezték ki a különböző településekre, és bár mindennapjaikat az adott közösségben végzett munka tette ki, sokszor nem kötődtek olyan mértékben az adott közegethöz, mint az oda beleszülető helyi lakosok. Az olvasókörök, gazdakörök döntően az agrárnépesség szervezetei voltak más törekvések, megnyilvánulási formák, habitus jellemezte ezek működését, mint más szakmák vagy társadalmi csoportok egyesületeit. Így a tanítónak, az iránta megnyilvánuló tisztelet ellenére sem volt könnyű tagként beilleszkednie. Számos szakmai és művelődési feladataik mellett, maguk a pedagógusok sem szívesen vállaltak állandó lekööttséget valamilyen civil szervezetben. Közéleti tevékenységüket a felettes szakmai szervek (tankerület, szakminisztérium) bizonyos korlátok között nézte csak jó szemmel, a felekezeti iskolák tanítóinak pedig az egyházi hatóságokkal is egyeztetnie kellett. Ahol a tanító mégis belépett egy egyesületbe és feladatot vállalt a vezetőségében is, ott a képzettségéhez kapcsolódóan általában a jegyző, a könyvtáros, a pénzügyi ellenőr vagy a népművelési titkár szerepkörét kapta (Tóth 2000:69; Szakáts - Vid 2003:18).

Az agrár egyesületek tagságát az adott korszakban többségében a felnőtt férfiak alkották. A fiatal fiúk és lányok csak korlátozott jogokkal, családtagként vehettek részt a körök tevékenységében, rendezvényein. Számos helyen azonban külön ifjúsági csoportot is szerveztek, amely ugyan az egyesület keretén belül, de viszonylag független életet élt, saját vezetőséggel rendelkezett és önálló programokat valósított meg. Az iskolából kikerülő, 16-24 éves fiatalok gyakran a tanítót kérték fel, hogy a közös tevékenység során támogassa, patronálja őket. A körök is megnyugtatónak találták, ha az ifjúság szervezeti életét a helyi pedagógus figyelemmel kíséri. Bizonyos esetekben a jól működő, nagyobb taglétszámú csoportok egy idő után függetlenedtek, és az egyesület kereteiből kilépve saját ifjúsági egyletet vagy olvasókört alakítottak. Ilyen esetekben a tanítók továbbra is támogatták a szervezet működését és esetenként tényleges vagy tiszteletbeli vezetői pozíciót is vállaltak. A körökből kiváló, önálló csoportok összejöveleiket rendszerint az iskolában tartották (Gregus 1997:68-69; Szarvas 1995:121)

Az 1940-es években számos településen a tanítók bekapcsolódtak egyes igazgatási és adminisztrációs feladatok ellátásába is. A kis falvak, a tanyavilág lakosságát szervező és nagyobb befogadóképességű épülettel rendelkező egyesületei sok helyen hivatali tevékenységnek is otthont adtak. Különböző összeírások elvégzése, panaszok felvétele, fontos tudnivalók, új rendelkezések, hatósági felhívások kihirdetése, rendre a körök székházakban történt. A központi fekvésű egyesületeknél közigazgatási hatóságok hivatali kirendeltségeket létesítettek, ahol hetente egy-két alkalommal folyt ügyintézés, hogy a környék lakossága helyben el tudja végezni az adminisztratív teendőket (adók és illetékek befizetése, engedélyek kiváltása, adás-vétel hitelesítése, anyakönyvezés). A hivatali feladatokat vagy kiküldött tisztviselők látták el, vagy a helyi tanítók és egyesületi vezetők, akik ehhez megfelelő felkészítést kaptak. (Olasz 2011:144-145; Hollander 1980:79)

Felnőttképzés, kulturális élet

Az agrártársadalom egyesületeinek egyik fontos feladata volt, az írni-olvasni tudás terjesztése, az általános műveltség emelése, a gazdasági ismeretek bővítése, a közéleti tájékozódás szélesítése. E tevékenységben a tanítók meghatározó szerepet vállaltak. Ösztönözték a szervezeteket különböző előadások, tanfolyamok indítására, igyekeztek megnyerni az adott körzet lakosságát a felnőttképzésbe való bekapcsolódásra, szervezték és adminisztrálták a kulturális vagy gazdasági hatóságok által elismert oktatási programokat és előadóként is részt vettek a képzésben, elsősorban közismereti témaköröket tárgyalva. A hivatalos szervek által elismert képzések, a nagyobb óraszámú alpműveltségi, közismereti, gazdasági vagy háziipari tanfolyamok indításának egyik alapfeltétele volt, egy legalább középfokú végzettséggel rendelkező vezető felkérése, amely feltételnek a kistelepüléseken, a tanyai régiókban kevés személy, gyakran csak a helyi pedagógus felelt meg. A tanítók hathatós közreműködése nélkül a falvakban, a tanyavilágban gyakorlatilag nem lehetett volna felnőttoktatást szervezni (Almásy 1947:236; Leléné Erdélyi 1996:261).

A felnőtt lakosság ismereteinek bővítése érdekében az olvasóköri és gazdaköri rendszeresen tartottak előadásokat vagy előadássorozatokat különböző általános, gazdasági vagy közéleti témákról. Részben a korábban az iskolában tanult ismeretanyag kiegészítését, korszerűsítését, illetve a gazdasági tájékozódást, az új technológiákkal való megismerkedést szolgálták a 30-60 órás közismereti és gazdasági tanfolyamok. Az egyesületekben indított legfajsúlyosabb képzésnek a 120-160 órás közműveltségi, gazdasági (ezüstkalászos), valamint a háziipari tanfolyamok számítottak. A társadalmi szervek 1946-ban, a szabadművelődés keretében országsszerte 135 000 ismeretterjesztő előadást és 2500 különböző tanfolyamot szerveztek, melyeken mintegy 31 000 felkért előadó szerepelt. Ezen képzések jelentős részét a helyi olvasóköri és gazdaköri szervezték, és ezek lebonyolításában több ezer tanító és tanár vett részt (Katona G. 1941:48-49; Kaczián 1990:40-41).

A 19. század végén, 20. század elején az olvasóköri tömeges létrehozásának egyik célja az írástudatlanság felszámolásának szándéka volt a parasztság körében. Bár ezen a téren az 1920-as, 1930-as években jelentős eredmények születtek, az analfabetizmus még a század közepén is jelen volt, különösen a legszegényebb társadalmi rétegekben. Számos agráregyesület kapcsolódott be az írástudatlanság megszüntetését célzó mozgalomba. Az utolsó nagy kampány az analfabetizmus végleges felszámolására 1947-ben indult. A felnőttek írni-olvasni tanítását a kormányzat alapvetően az iskolák feladatává tette. A gazdátársadalom tagjai, különösen az idősebb korosztályok azonban idegenkedtek attól, hogy iskolapadba üljenek. Könnyebben jelentkeztek a különböző képzésekre, ha arra saját egyesületeik szervezésében, és székházában került sor. Az ilyen alapismereti tanfolyamokat is csak okleveles tanító vezethette. Az oktatás során az elemi iskolai tankönyveket használták. A képzés hivatalos záróvizsgával végződött, amelyet a tanügyi hatóságok által kiküldött megbízott jelenlétében tartottak. A képzés sikeres teljesítését oklevéllel ismerték el (Katona G. 1941:59-60).

A felnőttképző tanfolyamok általános követelményrendszerét, a fontosabb tematikai egységeket, a főbb kérdésköröket az oktatási hatóságok határozták meg. A keret-jellegű tantervi előírások azonban viszonylag nagy mozgásteret biztosítottak a helyi szervezőknek, előadóknak. A pedagógusok az egyesületek vezetőivel közösen tervezték meg az oktatási programokat. Az oktatás szerkezetének és tartalmának kialakításakor külön figyeltek arra, hogy a helyi lakosságot érintő témakörök kerüljenek be az anyagba. A mezőgazdasági munkák rendjéhez igazodva a tanfolyamokra általában november és március között került sor, a foglalkozások rendszerint délután 6 órakor kezdődtek, hogy az érdeklődők a napi feladatuk elvégzése után részt tudjanak

venni rajtuk. A körök vezetőivel való egyeztetések után a tanító képzési tervet készített, ami alapján az egyesület megkapta az engedélyt a tanfolyam lebonyolítására. A záróvizsgák letételét követően szintén a képzést vezető tanítóra várt a feladat, hogy jelentést készítsen a felsőbb szervek számára az oktatás menetéről és tapasztalatairól (Kaczián 1990:40-41; Simándi 1938:19; Beck 1985:255).

A tanfolyamok előadói többnyire gazdasági iskolai, polgári és középiskolai tanárok, ügyvédek, orvosok, tisztviselők és iskolázottabb gazdák voltak. Számos tárgyat azonban a tanítók oktattak. Minden képzés tartalmazott olyan általános műveltséget bővítő témákat, amit ők vállaltak magukra. Még az alapfokú gazdasági szakképzésként elismert, 150-160 órás ezüstkalászos tanfolyam tematikájában is szerepelt 30-60 órányi közismereti anyag. A tankönyvek rendszerint polgári iskolai kiadványok, vagy direkt az adott tanfolyamtípus számára készült összeállítások voltak, amit a tanügyi hatóságok bocsátottak az egyesületek rendelkezésére. Mivel az oktatók nagy része távolabbról, a városokból érkezett a falvakba a tanyákra, előadásaik megtartására a képzésekben résztvevők a későbbiekben kérdéseikkel, problémáikkal elsősorban a helyi tanítóhoz tudtak fordulni, akik így bizonyos értelemben „mentori” tevékenységet is végeztek, szükség esetén segítve, ösztönözve a hallgatókat a képzés befejezésében, a tudásanyag elmélyítésében (Madácsy 1947:53; Hajdú 1977:123).

Az olvasókörök, gazdakörök életében jelentős szerepet játszottak a különböző műsoros rendezvények, amatőr színjátszó produkciók, népzenei és néptánc programok. Ezek egyrészt az igényesebb szórakozás lehetőségét biztosították a nagyvárosi kulturális kínálattól távol eső vidékeken. Másrészt fontos bevételi forrást jelentettek a szerény anyagi lehetőségekkel rendelkező egyesületeknek. Végül, bemutatók megszervezésében, megrendezésében és az előadásokban a körök szinte minden tagja vállalt valamilyen feladatot, ami erősítette a helyi közösség összetartozását, együttműködési készségét. Ezeknek a rendezvényeknek a megtervezésében és lebonyolításában, különösen az irodalmi anyagra épülő produkciók esetében, meghatározó tényező volt a tanítók közreműködése. Tanácsaikkal segítettek a versek, dalok, színdarabok kiválasztásában, sok helyen ők rendezték meg az előadásokat. Általában ők rendelkeztek azzal az irodalmi tájékozottsággal, kulturális érzéssel, illetve emberismerettel, kellő vezetői rátermettséggel és megfelelő tekintéllyel, ami az amatőr szereplők összefogásához, felkészítéséhez és a rendezvény lebonyolításához szükséges volt (Gregus 1997:69; Baják 2001:176; Kávai 2008:55).

Fontos feladatot láttak el a darabok betanításában, a fellépők ösztönzésében, az előadások megrendezésében. Mindehhez feltétlenül szükség volt bizonyos kulturális érzékre, megfelelő ízlésre, irodalmi tájékozottságra, megfelelő emberismeretre és kellő rátermettségre, személyes tekintélyre. A kisebb településeken vagy a nagykiterjedésű tanyavilágban elsősorban a tanítók rendelkeztek ezekkel az adottságokkal. A felkészítés komoly felelősséggel járt. Sok helyen csak a társadalmi egyesületek által szervezett kulturális programok voltak elérhetők a helyi lakosság számára. Az olvasókörök, gazdakörök rendezvényeinek volt köszönhető, hogy a városszéli telepek, a kis falvak vagy a külterületek lakói színpadi előadásokat láthattak, műsoros esteken, népzenei vagy néptáncbemutatókon vehettek részt. A közös művelődésnek és szórakozásnak jelentős közösségépítő szerepe, illetve számottevő szocializációs hatása volt (Simándi 1947:750-751; Kovalcsik 2003:585).

Egy-egy színdarab, hosszabb irodalmi est vagy népdalbemutató színpadra állítása igen nagy feladatot jelentett. A legalkalmasabb közreműködők kiválogatása, a nyilvánosság előtti szerepléshez nem szokott fellépők felkészítése, motiválása sok empátiát, egyben határozottságot, és esetenként találékonyságot igényelt. Az előadásokat rendszerint megnézte a környék egész lakossága, a jó vagy sikertelen produkcióknak gyorsan híre ment, ami éppen úgy minősítette az

egyesületi tagok teljesítményét, mint a felkészítő tanító rátermettségét. A falusi, tanyai iskolákban működő pedagógusok természetesen eltérő személyes habitussal rendelkeztek. Voltak, akik nem éreztek elhivatottságot a műkedvelő tevékenységben való részvétel iránt. A legtöbb helyen azonban a tanítók aktívan részt vettek az egyesületek műsoros programjainak előkészítésében és lebonyolításában (Nagy 1975:399-401; Leléné Erdélyi 1996:261).

A szervezetek életét a tanítók az iskolájuk diákjainak szerepeltetésével is színesítették. Az olvasókörök, gazdakörök különböző rendezvényein, nemzeti, egyházi ünnepeken, köri jubileumokon gyakran a helyi iskola tanulói is részt vettek. Ilyenkor a gyerekek a tanító felkészítésével műsort adtak, melyért cserébe az egyesületek vendégül látták őket. Sok helyen a tavaszi időszakban, vagy Mikulás idején a körök családi napot, szórakoztató gyermekdelutánt, játékos programokat szerveztek, melyek előkészítésében a tanítók kiemelt szerepet játszottak. Mindez tovább erősítette a helyi közösség összetartását, a hagyományok, szokások ápolását, a következő generációnak való átadását (Gregus 1997:69; Baják 2001:176).

Összegzés

A 20. század közepén a tanítók jelentős szerepet játszottak az agrárvidékeken működő civil egyesületek életében, tevékenységében. Tudásukkal, tájékozottságukkal, szervező munkájukkal segítették a szervezetek létrehozását és eredményes működését. Fontos feladatokat vállaltak a felnőttképzés területén, a közösségi rendezvények, szórakoztató programok előkészítésében, lebonyolításában. Közreműködtek az egyesületekre bízott közéleti és adminisztratív teendők ellátásában. Támogatták az olvasókörök, gazdakörök fellépését a körzetben élők érdekeinek védelmére, törekvéseinek megvalósítására. Ezzel jelentős mértékben hozzájárultak a helyi lakosság együttműködéséhez, kulturális és közéleti aktivitása növeléséhez, műveltségi szintjének emelkedéséhez, a közösségi szellem, a szolidaritás erősödéséhez.

Felhasznált irodalom:

- Almásy György: A kultúrautó. In: Új Szántás, 4. szám, 236. p.
- Baják István (2001): Emlékek az olvasókör életéből. In: Bárdos István (szerk.): Az Esztergom-belvárosi Olvasókör és Gazdakör Egyesület története. Esztergom, Esztergom Városi Gazdakör Egyesület, 173–180. p.
- Beck Zoltán (1985): Köri élet Orosháza külterületén. In: Tóth József (szerk.): Az orosházi tanyavilág átalakulása. Orosháza, Orosháza Város Tanácsa, 239–313. p.
- G. Tóth Ilona (1987): Az oktatás és közművelődés története. In: HEGYI András (szerk.): Algyő és népe. Szeged, Szeged Megyei Város Tanácsa – Somogyi Könyvtár, 287–308. p.
- Gregus Máté (1997): A Pusztakutasi Olvasó Egylet és Vásárhelykutas, mint tanyakörzetnek a története. In: Bakk Takács Sára: Hazulról haza. Székelyudvarhelyről – Székkutasra. Székelyudvarhely, Inforpress, 36–79. p.
- Hajdú Géza (1977): Vásárhelyi egyletek és könyvtárak. Szeged, Somogyi Könyvtár
- Herczeg Mihály – Kruzslicz István Gábor (2000): Mártély. Budapest, Száz Magyar Falu Könyvesháza
- Hollander, A. N. Jan den (1980): Az Alföld települései és lakói. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó
- Juhász Antal (szerk.): Mindszent története és népelete. Mindszent, Mindszent Város Önkormányzata, 247–266. p.

- Kaczián János (1990): A Tolna vármegyei Közművelődési Egyesület. Szekszárd, Babits Mihály Művelődési Központ
- Katona Géza (1941): Az iskolán kívüli népművelés vezérfonala. Budapest, Pest Vármegye Népművelési Bizottsága
- Katona Sándor (1988): A Makói Békési úti Olvasókör (Nagykör) működésének 50 éve. In: Csongrád Megyei Honismereti Híradó, 1. szám, 99-108. p.
- Kávai Szabolcs (2008): Magyarokanizsai társadalmi egyesületek 1945-ig. Szeged, Hálózat a Szabad Információért
- Koncz Sándor (2007): Új iskolák létesítése és az épületek karbantartása Hódmezővásárhely külterületén. In: Kovács István - Varsányi Attila (szerk.): A Szeremlei Társaság Évkönyve 2006. Hódmezővásárhely, Máyer Kiadó, 123-152. p.
- Kovalcsik József (2003): A kultúra csarnokai. Budapest, EPL
- Leléné Erdélyi Mária (1996): Társadalom, politika a két világháború között. In: Juhász Antal (szerk.): Mindszent története és népelete. Budapest, Mindszent város Önkormányzata
- Pogány György (2003): Az olvasókörök városa. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros, 11. szám, 57-60. p.
- Madácsy László (szerk.) (1948): Tiszamenti Kalendárium. Szeged, Szeged Város Szabadművelődési Tanácsa
- Nagy Gyula (1975): Paraszttétel a vásárhelyi pusztán. [A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 4.] Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága
- Olasz Lajos (2011): Állampolgári ismeretek és készségek fejlesztése az agrártársadalom civil szervezeteiben (1945-1950). In: Erdei Gábor (szerk.): Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben. Debrecen, Debreceni Egyetem, 142-149. p.
- Rostás Istvánné (1994): A vásárhelyi olvasóköri mozgalom. A Belsőerzsébeti Olvasókör története. In: A Hónap, 5. szám, 3-7. p.
- Simándi Béla (1947): Tanai olvasókörök. In: Új Szántás, 12. szám, 750-751. p.
- Szakáts István - Vid Katalin (2003): Battonya könyvtárügye kezdetektől 1989-ig. Battonya, Népek Barátsága Közművelődési és Iskolai Könyvtár
- Szarvas Erzsébet (1985): Bokros fejlődése a századfordulótól napjainkig. In: Bálint Gyula György (szerk.): Mozaikok Csongrád város történetéből. Csongrád, Csongrád Város Tanácsa, 120-130. p.
- Szathmáry Lajos (1947): Egy önkéntes ügyvezető emlékeiből. In: Új Szántás, 8-10. szám, 542-546. p.
- Tóth Ferenc (2000): Apátfalva. Budapest, A száz magyar falu Könyvesháza Kht.